

Colocacións verbais: estabilidade fraseolóxica vs. combinatoria sintáctico-semántica

Juan Pablo Larreta Zulategui¹

Universidad de Sevilla

Este artigo ten como tema a combinatoria do compoñente verbal das combinacións. Máis concretamente, proponse rexeitar parcialmente o postulado de que estes compoñentes perden o seu significado no interior das devanditas estruturas colocacionais. Pártese da base de que non tódalas combinacións sintagmáticas ás que se adscribe o termo “colocación” son homoxéneas no que se refire ós trazos semánticos dos seus compoñentes. Só aquelas combinacións compostas dun verbo de significado amplo e un substantivo predicativo mostran aparentemente esa ausencia de significado no compoñente verbal. Neste artigo, con todo, postúlase que dende unha perspectiva gramatical, que non ten por que estar enfrontada substancialmente á teoría xeral fraseolóxica, estes compoñentes verbais posúen unha actividade combinatoria sintáctico-semántica.

This paper deals with the verbal combinatory of collocations: more exactly, it is intended to refuse partially the usual postulate that explains how the verbal components lose their meaning within these structures. For that purpose, the starting point is the fact that not all syntagmatic combinations called collocations are homogeneous regarding the semantic features of their components. Only those combinations of a verb with a wide meaning and a noun enunciating a predication show, in appearance, such an absence of meaning in the verbal component. In this paper, however, it is said that from a point of view based on grammar, not substantially opposed to the general phraseological theory, these verbal components have a syntactical-semantic combinatorial activity.

1. As colocacións (CO) pódense definir de forma concisa como unidades fraseolóxicas non idiomáticas con estrutura suboracional, se ben tamén poden ser definidas dun xeito

¹ Traducido por Ana Vidal Castiñeira.

máis extenso e analítico (Alonso 1994/95; Bosque 2001; Corpas 1996, 2001; Hausmann 1985, 1989; Irsula 1994a; Larreta 2002; Wotjak 1994, 1998, 2002), cuestión que aquí non nos interesa, dado que partimos da base de que existe un certo acordo teórico ó respecto na investigación fraseolóxica. Con todo, sempre queda a dúbida de se nesta investigación se lle presta atención suficiente á capacidade referencial, ben sexa destas unidades no seu conxunto, ben dos compoñentes que as conforman, tomados de forma illada (Larreta 2002). Esta é unha característica relevante á hora de definir estas unidades, polo que parece pertinente que se inclúa dentro da súa definición. Poucos autores a tiveron en conta, sinalándoa como trazo esencial destas combinacións sintagmáticas (Helbig 1979) ou utilizándoa como criterio substancial para establecer unha clasificación das mesmas (Wotjak 1994). No tema que nos ocupa, o comportamento e os trazos semánticos do compoñente verbal das CO verbais, debemos mencionar necesariamente esta capacidade referencial.

1.1. Este interese pola estrutura semántica e a relevancia do compoñente verbal ten a súa orixe nas investigacións que se centran na definición e clasificación das CO, que se dividen, a grandes liñas, dentro dun ámbito que se podería chamar lingüístico-filosófico, entre as posicións nominalistas e as centradas na valencia do verbo. Cada postura defende respectivamente a preeminencia do compoñente substantivo ou do compoñente verbal na produción da unidade fraseolóxica ou, cando menos, o seu peso específico dentro da estrutura semántica global da unidade en cuestión (Irsula 1994a, 1994b).

Así e todo, o interese polo compoñente verbal das CO tamén nace da posibilidade de considerar estes elementos como medidas da comparación en estudos fraseolóxicos contrastivos (no noso caso concreto entre as linguas alemá e española (Albi e Larreta 2004 e Larreta no prelo). A elección deste criterio como *tertium comparationis* implica, como xa se sinalou noutra ocasión (Albi e Larreta 2004), que un estudo contrastivo deste tipo proporcione resultados distintos das análises que parten do significado léxico da unidade completa como medida da comparación; por medio deste último procedemento conxúganse o concepto teórico da estabilidade da UF e a análise contrastiva, xa que as UF se comparan a partir da súa condición de unidades fixas e estables, sentidas e empregadas así polo falante, ás que se lles atribúe un significado unitario a pesar da súa polilexicalidade, tal como indica a teoría xeral fraseolóxica (Burger et alii 1982, Fleischer 1982).

Con todo, o contraste das CO partindo dun só dos seus compoñentes acepta a posibilidade de que estas unidades poidan ser entendidas analiticamente, hipótese contraria ó carácter de unidade estable; e, no caso das CO verbais, este punto de partida lévanos á necesidade de aceptar que o compoñente verbal das mesmas posúe capacidade combinatoria non só sintáctica senón tamén semántica, rebatendo a afirmación habitual (aínda que non sempre compartida, p.ex. Wotjak 1998: 755) de que nas CO ou construcións con verbos soporte ou funcional o compoñente verbal se acha practicamente carente de significado léxico, posto que o perdería en favor do compoñente nominal da UF en cuestión, realizando unicamente unha función gramatical. Aquí postúlase, pola contra, que o compoñente verbal segue posuíndo un significado polo menos intensional e unha combinabilidade non fortuíta, que permite a formación de

novos sintagmas, de xeito que o sistema lingüístico desenvolve a través da norma as súas capacidades expresivas².

1.2. Nos dous modelos contrastivos nos que vimos traballando ata o de agora partíase ben da idea de que o verbo que actúa como compoñente verbal xera a través da historia da lingua variantes significativas que parten dun significado primario, de xeito que así podería combinarse con argumentos semanticamente distintos dos habituais (os que chamaríamos do discurso libre), argumentos que ademais ás veces formarían series paradigmáticas (Larreta no prelo); ben da idea de que o falante actualiza de diversas maneiras o significado verbal, definido a través dunha fórmula semántica que posúe unha serie de trazos semánticos mínimos (fórmula que se define no marco da Semántica de dous niveis: Bierwisch 1983, Lang 1984), dependendo da interpretación contextual, o que lle permitiría ó verbo combinarse igualmente con argumentos semanticamente diversos segundo as descricións semánticas estruturalistas ou cognitivas (Albi e Larreta 2004). Aínda que son prismas teóricos distintos, non parece que aporten resultados finais moi diferentes contrastivamente falando. Ademais, ámbolos dous puntos de partida teñen en común que o verbo non deixa de posuír un significado léxico e polo tanto tampouco o potencial para conformar diversas estruturas argumentais.

2. En calquera caso, antes da defensa que pretendemos realizar (cf. 2.2 e 2.3) da capacidade significativa do compoñente verbal nalgunhas das unidades fraseolóxicas que se veñen denominando CO, coidamos que é preciso recalcar que noutras estruturas sintagmáticas que tamén foron subsumidas baixo este termo tal defensa nos parece case innecesaria. Debemos admitir que, tanto polos conceptos teóricos como polos exemplos prácticos cos que se traballa na bibliografía das CO, estas parecen conformar un grupo heteroxéneo, respecto do cal non sempre se poden formular postulados xerais que afecten a tódalas unidades por igual; e un deses axiomas non xeneralizables é xustamente o que traemos aquí a debate, isto é, a teórica ausencia de significado léxico do compoñente verbal das CO verbais.

2.1. Repasando algunhas das clasificacións que se fixeron segundo os trazos semánticos dos distintos compoñentes das CO (Hundt 1994, Wotjak 1994, Larreta no prelo), encontramos en primeiro lugar unidades do tipo *sacar dinero* ou *lavarse los dientes*. Nestas unidades é evidente que cada compoñente posúe capacidade referencial propia e un significado diverso: o substantivo concreto é unha lexía autoincidente e o verbo expresa unha predicación, ben por ser seleccionado máis ou menos arbitrariamente ou, mellor, normativamente pola comunidade lingüística botando man das posibilidades que para facelo lle brinda o sistema.

² Non debemos esquecer que a tradición investigadora remarcou o status das construcións con verbo soporte como unidades sitas na fronteira entre o corpus fraseolóxico e o sistema gramatical (Helbig 1979), susceptibles, polo tanto, de ser estudadas analiticamente. Este postulado vese reforzado na lingüística actual dentro do marco teórico que analiza a interface entre léxico e gramática (ó respecto e no relativo ás CO ou unidades con verbo soporte: Bohmer 1994: 89, Bosque 2001, Detges 1991). No devandito marco considérase xeralmente que os predicados fixan paradigmas máis ou menos amplos, determinando os seus argumentos por medio de restricións de selección, sen reparar na clásica distinción de Hausmann entre CO e combinacións libres.

Outros tipos de unidades tales como *fruncir el entrecejo*, por unha banda, ou *disfrutar / beber / preparar (un) café*, pola outra, parecen atoparse respectivamente a medio camiño entre o corpus fraseolóxico e a gramática ou definitivamente fóra deste corpus (Larreta no prelo); se ben en ámbolos dous casos os compoñentes verbais seguen mantendo o seu significado, isto é, expresando unha predicación, mentres que o substantivo, de novo autoincidente, se refire a un obxecto concreto.

Finalmente, outro tipo de unidades cun compoñente que aporta trazos significativos ó conxunto da unidade sintagmática son as construcións do tipo *poner en marcha* ou *llevar a término*, nas que por medio do compoñente verbal se expresa un determinado modo de acción. Non podemos considerar que esta sexa nin moito menos unha información puramente gramatical. Ademais, a elección dun verbo de movemento ou outro non é casual e explícase pola conceptualización do movemento para expresar outras ideas, segundo se postula na Teoría da Metáfora de Lakoff e Johnson. Nesta conceptualización, a través da que se expresan os modos de acción arriba mencionados, é fundamental a natureza semántica do verbo, que non se perde, senón que modifica os seus semas ou é reinterpretada. Con todo e iso, hai que admitir que neste último tipo de unidades a referencia é só unha predicación compartida por ámbolos dous compoñentes, xa que o substantivo, a diferenza do que se observa nas unidades anteriores, non é concreto, senón unha lexía heteroincidente que expresa unha predicación. Así e todo, tamén se podería interpretar que a metaforización do significado verbal vai acompañada da do significado do substantivo, que se “cousificaría” parcialmente, volveríase concreto. En tal caso si podería dicirse que se mantería a capacidade referencial individual de cada compoñente.

2.2. Unha vez revisada toda esta serie de unidades sintagmáticas que poden denominarse CO, só resta por analizar un tipo, o das chamadas *formas ampliadas do verbo* (*Streckformen* na clásica investigación da xermanística), que é o que presenta maiores dificultades na elucidación da estrutura semántica tanto do compoñente verbal por si só coma da unidade sintagmática no seu conxunto. Destas unidades afirmase que os seus compoñentes están semanticamente fusionados: formadas por un lexema verbal simple e un substantivo heteroincidente sobre o que recae a carga semántica do conxunto da unidade, expresan unha soa predicación. A diferenza dos casos anteriores, o verbo nin sequera contribúe a esa predicación coa expresión de modos de acción e adoita mostrar no discurso libre o que se deu en chamar un “significado amplo”. Exemplos destas unidades son *dar un paseo* ou *hacer una propuesta*. Unidades idénticas a estas últimas no que á relación semántica dos seus compoñentes se refire, pero cun compoñente verbal que mostra un maior grao de figuración ou expresividade (non diríamos, aínda así, un maior grao de metaforización), son sintagmas do tipo *albergar esperanzas* ou *levantar sospechas*. De tódolos xeitos, este grao de expresividade non incide no núcleo da predicación, que segue recaendo no substantivo.

A partir do descrito para estas unidades, comezamos admitindo parcialmente o postulado en torno ó cal xira a nosa análise: que o compoñente verbal neste tipo de CO se acha baldeiro de significado e cumpre unicamente unha serie de funcións gramaticais, mentres que o núcleo da predicación se atopa no substantivo heteroincidente. Esta afirmación parécenos correcta desde a perspectiva da teoría xeral fraseolóxica, que conceptualiza estes sintagmas como unidades formalmente complexas que desempeñan unha función

denominativa equivalente á dos lexemas e que, como tales, se encontran a disposición do falante para ser rescatadas en bloque da memoria. Á descrición estruturalista únense estudos psicolingüísticos que corroboran o carácter unitario e denotativo destas unidades. Con todo, cremos que unha análise completa do funcionamento semántico destas combinacións non pode quedarse nesta constatación e reclama un paso máis, esta vez na perspectiva dunha análise sistémica no ámbito da gramática.

2.3. Certamente, esta calidade fraseolóxica que anula a independencia sintáctica e semántica dos compoñentes da unidade, incidindo no carácter denotativo do seu conxunto, vese reforzada pola posible existencia nas CO de anomalías gramaticais diversas, p.ex. a ausencia dun artigo que acompañe o substantivo en singular (Koike 2001). Aínda así, existe un indicador que nos alerta en sentido contrario: a posible constitución de series paradigmáticas por parte dos argumentos que adquiren tanto os verbos de significado amplo (*dar un paseo / un rodeo / un salto / un traspíes / un paso / una vuelta* o *hacer una propuesta / una afirmación / una aseveración / una declaración*) coma aqueles verbos que etiquetamos de figurativos ou expresivos (*albergar esperanzas / dudas / deseos / sospechas / celos*) representa unha proba da gramaticalidade que acompaña o proceso de xeración destas unidades. Pensamos que o verbo desenvolve as súas posibilidades semánticas (ben sexa orixinando variantes significativas a partir dun significado primixenio, ben posibilitando interpretacións contextuais diversas mercé a unha fórmula semántica mínima e pouco restritiva que lle permite admitir unha combinatoria moi ampla) no transcurso da historia de cada lingua, e mercé a este desenvolvemento das súas posibilidades combinatorias sememo-tácticas xéranse, entre outros fenómenos, estas unidades que funcionan denotativamente como lexemas e que incluímos dentro das actuais CO. É, polo tanto, o potencial semántico verbal, ás veces xunto ó do substantivo, que tamén aporta as súas calidades ó proceso, o que permite estas unións sintagmáticas: á formación das CO, polo tanto, subxace un mecanismo lingüístico que só pode ser entendido dinamicamente e que presupón a capacidade combinatoria verbal, matizando así o axioma da semántica baldeira do verbo.

3. Ó exposto pódese obxectar, seguramente non sen razón, polo menos unha cuestión: precisamente ó sinalar o feito de que as CO e a súa orixe só poden ser entendidas dinamicamente e que só así se xustifica o carácter do verbo como compoñente con significado propio, supeditamos esta característica verbal a unha perspectiva diacrónica. Deste xeito, nunha análise sincrónica as CO só poderían ser entendidas como unidades cuxo proceso de formación está concluso, polo que habería que consideralas unicamente como unidades denominativas unitarias.

Sexa como for, a nós, aínda así, parécenos máis interesante obviar nesta análise das CO a tradicional división metodolóxica entre sincronía e diacronía, para poder sustentar este razoamento que nos permite achegarnos a estas unidades sintagmáticas dende ambas perspectivas da fraseoloxía e a gramática valencial, tal como se esbozou aquí. Cremos que só así se lograría alcanzar unha visión integral que explique este fenómeno das CO en tódalas súas dimensións. Gramática e fraseoloxía poden así achegarse a un mesmo obxecto de estudo e aclararnos cuestións distintas respecto del. Non son perspectivas

opostas senón dous niveis distintos de análise dun mesmo obxecto que poden conxugarse.

4. Bibliografía

- ALBI APARICIO, M. e LARRETA ZULATEGUI, J. P. (2004): “Consideraciones en torno al componente verbal en el análisis contrastivo de expresiones fijas” en *Estudios filológicos alemanes* 3,2004.
- ALONSO RAMOS, M. (1994/95): “Hacia una definición del concepto de colocación de J. R. Firth a I. A. Mel’čuk” en *Revista de lexicografía* 1,1994/95,9-28.
- BIERWISCH, M. (1983): “Semantische und konzeptuelle Repräsentation lexikalischer Einheiten” en RUZICKA, R. e MOTSCH, W. (eds.): *Untersuchungen zur Semantik*. Akademie Verlag, Berlin, 61-99.
- BÖHMER, H. (1994): *Komplexe Prädikatsausdrücke im Deutschen und Französischen. Theoretische Aspekte, kontrastive Aspekte, Aspekte der Verwendung*. Peter Lang, Frankfurt a.M.
- BOSQUE, I. (2001): “Sobre el concepto de ‘colocación’ y sus límites” en *Lingüística española actual* XXIII/1,2001,9-40.
- BURGER, H., BUHOFER, A. e SIALM, A. (1982): *Handbuch der Phraseologie*. Walter de Gruyter, Berlin.
- CORPAS PASTOR, G. (1996): *Manual de fraseología española*. Gredos, Madrid.
- (2001): “Apuntes para el estudio de la colocación” en *Lingüística española actual* XXIII/1,2001,41-56.
- DETGES, U. (1991): “Französische Funktionsverbfügungen vom Typ être Präp. N. Zum Verhältnis von lexikalischer Kategorie und propositionaler Funktion” en KOCH, P. e KREFELD, T. (eds.): *Connexiones Romanicae*. Linguistische Arbeiten 268. Tübingen, 253-277.
- FLEISCHER, W. (1982): *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. VEB Bibliographisches Institut, Leipzig.
- HAUSMANN, F. J. (1985): “Kollokationen im deutschen Wörterbuch. Ein Beitrag zur Theorie des lexikographischen Beispiels” en BERGENHOLTZ, H. e MUGDAN, J. (eds.): *Lexikographie und Grammatik*. Max Niemeyer, Tübingen, 118-129.
- (1989): “Le dictionnaire de collocations” en HAUSMANN, F. J., REICHMANN, O., WIEGAND, H. E. e ZGUSTA, L. (eds.): *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. Walter de Gruyter, Berlin, 1010-1019.
- HELBIG, G. (1979): “Probleme der Beschreibung von Funktionsverbgefügen im Deutschen” en *DaF* 16,1979,273-285.
- HUNDT, C. (1994): “Construções de verbo + substantivo: estrutura, semântica e posição dentro da fraseologia” en ENDRUSCHAT, A., VILELA, M. e WOTJAK, G. (eds.): *Verbo e estruturas frásicas do verbo. Colóquio Internacional de Hispanística*. Universidade do Porto, Porto, 267-275.
- IRSULA, J. (1994a): *Substantiv-Verb-Kollokationen. Kontrastive Untersuchungen Deutsch-Spanisch*. Peter Lang, Frankfurt a.M.

- (1994b): "Entre el verbo y el sustantivo, ¿quién rige a quién? El verbo en las colocaciones sustantivo-verbales" en ENDRUSCHAT, A., VILELA, M. e WOTJAK, G. (eds.): *Verbo e estruturas frásicas do verbo. Col3quio Internacional de Hispanística*. Universidade do Porto, Porto, 277-286.
- KOIKE, K. (2001): *Colocaciones léxicas en el español actual: estudio formal y léxico-semántico*. Universidad de Alcalá de Henares, Alcalá de Henares.
- LANG, E. (1984): "Semantische vs. konzeptuelle Struktur: Unterscheidung und Überschneidung" en SCHWARZ, M. (ed.): *Kognitive Semantik*. Narr, Tübingen, 25-41.
- LARRETA ZULATEGUI, J. P. (2002): "En torno a la semántica de las colocaciones fraseol3gicas" en *Estudios de Lingüística* 16,2002,121-138.
- (no prelo): "Zur logisch-semantischen Valenz als Tertium comparationis beim Vergleich verbaler Kollokationen (am Beispiel des Sprachenpaares Deutsch-Spanisch)" en *Actas del V Congreso de Lingüística Contrastiva Interrománica y con el Alemán de Leipzig*.
- (no prelo): "Zu einer Klassifikation der verbalen Kollokationen" en *DaF*.
- WOTJAK, G. (1994): "Nichtidiomatische Phraseologismen: Substantiv-Verb-Kollokationen - ein Fallbeispiel" en SANDIG, B. (ed.): *EUROPHRAS 92. Tendenzen der Phraseologieforschung*. N. Brockmeyer, Bochum, 651-677.
- (1998): "Syntagmatische Beziehungen im Wortschatz?" en *Tradición e innovación en los estudios de lengua, literatura y cultura alemanas en España*. Kronos Universidad, Sevilla, 741-757.
- (2002): "Lexikalische Strukturen aus syntagmatischer Sicht" en CRUSE, D. A., HUNDSNURSCHER, F., JOB, M. e LUTZEIER, P. R. (eds.): *Ein internationales Handbuch zur Natur und Struktur von Wörtern und Wortschätzen 1. Halbband*. Walter de Gruyter, Berlin, 556-565.